

УДК 635.657:631.526

Січкач В. І., д.б.н., професор, завідувач відділу селекції, генетики та насінництва бобових культур
Лаврова Г. Д., к.б.н., ст. дослідник, провідний науковий співробітник
Джус Т. О. молодший науковий співробітник
 Селекційно-генетичний інститут – Національний центр насіннезнавства та сортовивчення
 E-mail: bobovi.sgi@ukr.net

КРУПНОНАСІННІ СОРТИ НУТУ ОДЕСЬКОЇ СЕЛЕКЦІЇ

Нут відноситься до групи найбільш поширених зернобобових культур нашої планети. За посівними площами він займає третє місце після сої та квасолі. Незважаючи на це, його виробництво постійно зростає. Якщо у 2000 році його вирощували на площі 10,2 млн. га, в 2016 р. – 12,6 млн. га, то в 2018–2021 рр. вони досягли 14,8–17,8 млн. га. Спеціалісти стверджують, що така динаміка росту продовжиться і в наступні роки. Стабільне збільшення виробництва насіння обумовлене низкою позитивних сторін культури. По-перше, це надзвичайно цінний продукт харчування. Оптимальне поєднання високоякісного білка, олії, мікроелементів, харчових волокон, інших біологічно активних компонентів дає можливість замінити з користю для здоров'я молочно-м'ясні продукти й підтримувати раціони людей на оптимальному рівні за значної економії коштів. Одержані на основі насіння нуту продукти харчування відносять до так званих функціональних, споживання яких забезпечує лікувально-профілактичний ефект. Організація Об'єднаних Націй та продовольча організація ФАО вважають, що в перспективі на основі нуту і сочевиці буде формуватися продовольча безпека нашої планети.

Нут в Україні вирощували на значних площах ще до другої світової війни, коли його посіви і гороху були однаковими. Але в післявоєнний період у зв'язку з відсутністю адаптованих сортів ним займалися лише на особистих городах. У 2015–2017 рр. у нашій країні спалахнув «нутовий бум», за якісне товарне насіння платили по 1000 доларів за одну тону, тоді відбувався інтенсивний експорт до Індії. Але після введених цією країною нових митних платежів ціни на нут різко впали й його виробництво скоротилось. У наші дні вартість насіння культури вже відновила до рівня 2015–2017 рр., тому поступово зростають площі його вирощування.

Другим позитивним фактором нуту є те, що це типова бобова культура, яка в процесі онтогенезу здатна фіксувати азот із повітря і за рахунок цього формувати власну врожайність, а також залишати в ґрунті значну його частину, яку використовують наступні в сівозміні культури.

Селекція нуту в Селекційно-генетичному інституті розпочалася в 1995 році й за минулий період створено 12 сортів. Важливим досягненням є виведення крупнонасінних сортів типу кабулі, насіння яких високо ціниться на світовому ринку. Нижче наводимо коротку їх характеристику.

'Тріумф' – рекомендований для вирощування в Степу. Виведений шляхом індивідуального до-

бору з гібридної комбінації No.293 (Індія) / No3428 (місцева форма). Середньостиглий, тривалість вегетаційного періоду 94–98 дб, зацвітає на 30–35 добу після появи сходів. Висота рослин 55–60 см, прикріплення нижнього бобу – 20–22 см. Середня врожайність за роки випробування – 1,69 т/га за 1,44 т/га у національного стандарту. У 2005 році на ділянках розмноження в СГІ отримали урожай насіння понад 2,1 т/га.

'Буджак' – рекомендований для вирощування в Степу. Виведений шляхом індивідуального добору з гібридної комбінації (Красноградський 213 / Розанна) / (Розанна / б/н (Мексика)). Середньостиглий, тривалість вегетаційного періоду 90–94 доби, зацвітає на 30–32 добу після появи сходів. Висота рослин 60–65 см, прикріплення нижнього бобу – 20–22 см. Високоврожайний, у конкурсному випробуванні інституту в 2002, 2004 і 2005 роках урожайність була найвищою серед усіх досліджуваних сортів і досягала 2,0 т/га. У 2005 і 2006 роках на ділянках розмноження сорту в СГІ отримали понад 2,1 т/га.

'Одисей' – рекомендований для Степу та південного Лісостепу. Виведений шляхом індивідуального добору з гібридної комбінації Л 11-08 / Розанна. Середньостиглий, тривалість вегетаційного періоду 90–95 дб. Кріплення нижнього бобу високе (22–24 см), висота рослин 60–70 см. Має високу посухостійкість та високу стійкість проти вилягання. Толерантний до аскохітозу та фузаріозу (7–8 балів). Високоврожайний, середня врожайність за роки випробувань склала 2,2 т/га.

'Скарб' – рекомендований для Степу та Лісостепу. Виведений шляхом індивідуального добору з гібридної комбінації (Розанна / RSW5) / Тріумф. Середньостиглий, тривалість вегетаційного періоду 88–93 доби. Висота рослин 55–65 см, з високим кріпленням нижнього бобу (22–24 см). Посухостійкий. Толерантний до аскохітозу та фузаріозу (7–8 балів). Високоврожайний, середня врожайність за роки випробувань в Степу склала 2,25 т/га, в Лісостепу – 2,9 т/га.

'Достаток' – рекомендований для вирощування в Степу. Виведений шляхом індивідуального добору з гібридної комбінації (Розанна / SEL 544) / (Александрит / Р 9757). Середньостиглий, тривалість вегетаційного періоду в середньому 91 доба, відносно стійкий до збудників основних хвороб: аскохітозу та корневих гнилей (6 балів). Має високу посухостійкість та високу стійкість проти вилягання. Високоврожайний, середня врожайність за роки випробувань склала 1,52 т/га за 0,62 т/га у стандарту.

‘Маестро’ – рекомендований для Степу та Лісостепу. Виведений шляхом індивідуального добору з гібридної комбінації Тріумф / (Антей / Mayor). Середньостиглий, тривалість вегетаційного періоду 86–90 діб. Стійкий до основних хвороб нуту: аскохітозу та кореневих гнилей (7 балів). Має високу посухостійкість (8 балів) та високу стійкість проти вилягання (8 балів). Високоврожайний, середня врожайність за роки випробувань склала 1,9 т/га за врожайності стандарту 0,8 т/га.

Всі вищевказані сорти нуту відносяться до середземноморського підвиду (subsp. *mediterraneum*. G. Pop.), тип *kabuli*, різновидність іспаніко-флавесценс, субрізновидність пірокарпум (*hispaniko-flavescens* subvar. *Pirocarpum* G. Pop.). Антоціанове забарвлення відсутнє. Стебло, листя та прилистки зелені. Квітки білі, поодинокі, великі. Маса 1000 насіння перевищує 400 г. Їх насіння має добрі смакові якості та швидко розварюється.

УДК 338.432:633/635

Скубій О. А. с. н. с. науково-економічних досліджень відділу науково-організаційної роботи
Український інститут експертизи сортів рослин
E-mail: s_olga2012@ukr.net

РОЛЬ ТА МІСЦЕ СИСТЕМИ З ОХОРОНИ ПРАВ НА СОРТИ РОСЛИН В НОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Державне сортовипробування було зароджене ще у далекому 1923 році, за свою столітню історію система пройшла довгий шлях становлення і трансформації від Всеукраїнської спілки насінництва до Українського інституту експертизи сортів рослин (далі УІЕСР), який біло створено у 2002 році. За час свого існування система з охорони прав на сорти рослин забезпечувала стабільність галузі рослинництва, як складової продовольчої безпеки країни та в кожний окремий період свого життя виконувала завдання, що відповідали сортової політиці.

Сільськогосподарське виробництво висуває обґрунтовані вимоги до нових сортів та гібридів, зокрема необхідність комплексного поєднання високого рівня продуктивності з якісними показниками та стійкістю до шкочочинних хвороб і шкідників, несприятливих, особливо стресових факторів середовища. Важливою умовою сьогодні стає не нарощування потенціалу продуктивності сорту, а підвищення його однорідності, стабільності, як за морфологічними ознаками, так і за господарськими показниками. Поповнення сортових ресурсів новими високоякісними сортами забезпечить як приріст врожаю, так і розширить асортимент рослинницької продукції.

На основі результатів проведених досліджень визначити сучасний стан системи з охорони прав на сорти рослин, її ролі у формуванні продовольчої безпеки України в нових економічних умовах.

Використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а також абстрактно – логічний, статистичний, аналітичний.

Російська агресія проти України спричинила загострення продовольчої проблеми не тільки в Україні, а й у багатьох регіонах світу. Так, через руйнування та блокування росією наших морських портів вітчизняні аграрії втратили можливість вільно продавати вирощену продукцію та отримувати обігові кошти для проведення наступної посівної кампанії, що ставить під загрозу

майбутній урожай.

Водночас наша країна є провідною аграрною державою світу, здатною забезпечити продовольством майже 500 млн населення. Проте з початком війни стан продовольчої безпеки України суттєво погіршився. Як зазначається в щорічному звіті про Глобальний індекс продовольчої безпеки (Global Food Security Index, GFSI), стан продовольчої безпеки в Україні погіршився суттєво — країна посідає 71-шу сходинку Індексу серед 113 країн, хоча минулого року її місце було 58. Україна посіла останнє місце в європейському рейтингу (26 місце з 26).

На сьогодні ситуація в агрогалузі є непростою кожний день за час повномасштабного вторгнення аграрії несуть серйозні збитки. Втрачено понад 30% наявних посівних і понад 70% зрощувальних площ. При цьому саме агро в умовах, коли фактично зупинено промисловість, продовжує залишатися основною рушійною силою економіки.

Враховуючи соціально-економічний стан аграрної галузі держави сортовипробування та система охорони прав на сорти рослин посідає одну з провідних ролей у продовольчій безпеці шляхом забезпечення аграріїв якісним посівним матеріалом, залучення іноземних насінневих компаній, наповнення бюджету за рахунок зборів за дії, пов'язані із забезпеченням виконання повноважень у сфері охорони прав на сорти рослин та збереження колекції сортів.

У 2022 р. розпочався новий етап у становленні нашої країни на міжнародній арені — Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС, який матеріалізував перспективи приєднання до євроспільноти, сприяв подальшим реформам, став стимулом для влади і громадян країни, позитивним сигналом для європейських і світових інвесторів. Пріоритетом стала адаптація національного законодавства до європейського правового простору, поглиблення інтеграції українського бізнесу до ринків ЄС, тощо.